

Aldona Młynarczuk

ORCID: 0000-0003-4545-6362

(Regionalne Towarzystwo Naukowe w Przeworsku)

Szkolne podręczniki do nauki historii w Galicji,
red. Bogusław Dybaś i Igor Kąkolewski,
PAN Stacja Naukowa w Wiedniu (2019)

Na początku 2019 r. ukazała się praca zbiorowa zatytułowana *Szkolne podręczniki do nauki historii w Galicji* pod redakcją Bogusława Dybasia i Igora Kąkolewskiego. Jest to dwujęzyczna (polsko-niemiecka)¹ monografia obejmująca zbiór artykułów naukowych będących pokłosiem sympozjum zorganizowanego w Wiedniu w 2016 r. przez Sekcję Naukową Polskiej Akademii Nauk. Celem wiedeńskiego spotkania było zaprezentowanie dorobku polskiej historiografii na temat szkolnych podręczników w Galicji i rozpoznanie istotnych problemów związanych z nauczaniem historii w monarchii habsburskiej – głównie w okresie istnienia Austro-Węgier. Wiedeńskie sympozjum uświadamia, że badania nad edukacją historyczną oraz samymi podręcznikami do nauczania historii w Galicji są w Polsce mocno zaawansowane.

Autorka pierwszego opracowania – stanowiącego punkt wyjścia dla całości projektu – Mariola Hoszowska (Rzeszów) w artykule pt. *Stan badań nad galicyjskimi podręcznikami historii (1772–1918)* przypomina, że „podręczniki nigdy nie funkcjonują w próżni, ale są narzędziem propagandy na rzecz władzy państwowej, środkiem afirmacji interesów określonych warstw i grup społecznych, wyrazem poparcia dla programów stronnictw i ugrupowań politycznych”². W części pierwszej Autorka zaprezentowała galicyjskie podręczniki historii jako przedmiot badań polskich historyków w ujęciu informacyjno-krytycznym, w drugiej – analitycznym. W części analitycznej stara się odpowiedzieć na pytanie: Jaki obraz edukacji historycznej w Galicji wyłania się z badań polskich historyków? Podkreśla, że istotną cezurą był rok 1867.

¹ Teksty w języku polskim stanowią jeden tom, w języku niemieckim – drugi.

² M. Hoszowska, *Stan badań nad galicyjskimi podręcznikami historii (1772–1918)* [w:] *Szkolne podręczniki do nauki historii w Galicji*, red. B. Dybaś i I. Kąkolewski, Wiedeń 2018, s. 22.

Wskazuje, że wcześniej oceny badaczy były zdecydowanie krytyczne, później – choć nie od razu – sytuacja zmieniała się na lepsze. W ostatniej części pisząca zwraca uwagę na potrzebę kontynuowania badań, m.in. w celu „bliższego poznania wciąż utrzymującej się legendy c.k. monarchii”³.

Autorką dwóch kolejnych opracowań jest krakowska badaczka Maria Stinia. W pierwszym, zatytułowanym: *Podręczniki do nauczania historii w Galicji. Zarys problematyki*, omawia skutki wiedeńskiej reformy szkolnej z połowy XIX w. dla galicyjskiego szkolnictwa. Akcentuje przy tym znaczenie często wznawianych szkolnych publikacji niemieckojęzycznych Weltera, Pütza, Gindley’a, Tomka, które obowiązywały w całej c.k. monarchii oraz – co było pierwszym krokiem wprowadzania do szkół języków narodowych – ich tłumaczeń na język polski. W kwestii nowych polskich podręczników Autorka przyjęła dwie istotne cezury: pierwszą jest rok 1884 i wydanie instrukcji programowej przez wiedeńskie ministerstwo. Zwraca przy tym uwagę na trzy podręczniki – Anatola Lewickiego, Wincentego Zakrzewskiego i spółki autorskiej Finkel-Głabiński. Druga ważna cezura odnosząca się do pisarstwa podręcznikowego to, zdaniem Autorki, lata 1908–1909, kiedy nastąpiła kolejna reforma programowa, wprowadzająca do szkół historię kraju rodzinnego jako przedmiot obowiązkowy.

W drugim opracowaniu pt. *Pojęcia, wartości, bohaterowie w podręcznikach do „Historii kraju rodzinnego” dla szkół średnich Galicji w okresie autonomii. Czasy porozbiorowe*, M. Stinia zatrzymuje się na nowych podręcznikach dziejów ojczystych m.in. Teodora Kilińskiego, Bronisława i Gizeli Gebertów, Henryka Schmitta, Anatola Lewickiego i najszerzej potraktowanym Karola Rawera. W swojej analizie Autorka stara się o „nakreślenie podstaw, na jakich budowano tożsamość narodową obywatela monarchii habsburskiej”⁴. Dochodzi do wniosku, iż na kartach galicyjskich podręczników promowano takie wartości, jak „zgoda, poszanowanie możliwości narodowego rozwoju i tworzenie świadomości wyjątkowej sytuacji Polaków w Galicji”⁵.

Inny krakowski badacz, Grzegorz Chomicki, w opracowaniu zatytułowanym *Pozaszkolne ścieżki edukacji historycznej – literatura dla młodzieży i „piśmiennego ludu”*, poszerza kontekst badawczy o popularne wydawnictwa historyczne mające trafić do szerokiego i mniej wykształconego odbiorcy. Obok wielu pytań, jakie stawia, warto przytoczyć dwa zasadnicze: 1) Czy podręczniki szkolne decydowały o stanie świadomości historycznej galicyjskiego społeczeństwa oraz 2) Na ile obraz historii kraju, państwa i dynastii

³ Tamże, s. 46.

⁴ M. Stinia, *Pojęcia, wartości, bohaterowie w podręcznikach do „Historii kraju rodzinnego” dla szkół średnich Galicji w okresie autonomii. Czasy porozbiorowe* [w:] tamże, s. 60.

⁵ Tamże, s. 73.

w literaturze był komplementarny i skorelowany z tym, który dawała szkolna edukacja⁶. Zdaniem Autora to nie podręczniki szkolne kształtowały narodową i obywatelską świadomość czy historyczne zamiłowania, ale w największej mierze rola ta przypadała literaturze popularnej oraz środowisku rodzinnemu. Biorąc za podstawę swych rozważań *Wieczory pod lipą* Lucjana Siemieńskiego, analizuje ocenę dynastii Habsburgów w dziejach Polski oraz porównuje z innymi dziełkami polskiej literatury XIX w. Dochodzi do wniosku, że obraz cesarskiej dynastii był krytyczny. Dopiero w ostatnich latach istnienia c.k. monarchii uwidocznił się w wszechobecny szacunek do Franciszka Józefa.

W kolejnym opracowaniu zatytułowanym *Kultura plastyczna w galicyjskiej edukacji a herbartyzm w prowincjonalnych szkołach średnich imperium – zarys problematyki* Dorota Kudelska (Lublin) zajęła się kulturą plastyczną w gimnazjach galicyjskich. W pierwszej części tekstu zwraca uwagę na zwrot w metodyce nauczania, jaki dokonał się w austriackim szkolnictwie pod wpływem Johanna Friedricha Herbarta i jego ucznia Roberta von Zimmermanna. Ostatni wypracował bowiem „metodykę nauczania opartą na estetyce, której praktycznym początkiem [...] był rysunek i geometria”⁷. Swoje badania autorka oparła na corocznych *Sprawozdaniach Gimnazjalnych* w Stanisławowie, Stryju i Lwowie oraz *Sprawozdaniach Szkoły Przemysłowej* we Lwowie w latach 1878–1900. Udowadnia, że o roli rysunku, jako przedmiotu nauczania, świadczyły bogato wyposażane gabinety plastyczne, biblioteki szkolne, ilość godzin na jego nauczanie, wreszcie poziom kształcenia rozwijający wyobraźnię przestrzenną i plastyczną.

Z kolei Philipp Hofender (Graz) i Jan Surman (Moskwa) w opracowaniu zatytułowanym *Przetłumaczyć wiedzę – podręczniki szkolne w monarchii habsburskiej jako przedmiot badań przekładowawczych* odnoszą się do jeszcze innego aspektu pisarstwa podręcznikowego, tj. tłumaczenia i adaptacji podręczników szkolnych. Podjęli próbę odpowiedzi na pytanie: Jaką rolę w tworzeniu i późniejszym rozpowszechnianiu podręczników do szkół średnich w monarchii habsburskiej odgrywał proces przekładu? Istotną cezurą są tu lata 1848–1849, kiedy w następstwie rewolucji aż dziewięć języków – używanych w poszczególnych krajach – ustanowiono wykładowymi w szkołach. „Tworzenie materiałów dydaktycznych w językach narodowych miało – zdaniem autorów – zagwarantować sprawne rozpowszechnienie wiedzy”⁸, zobiektywizowanej (poprawnej politycznie), odbierając zarazem w tym względzie

⁶ Tamże, s. 19.

⁷ D. Kudelska, *Kultura plastyczna w galicyjskiej edukacji a herbartyzm w prowincjonalnych szkołach średnich imperium – zarys problematyki* [w:] tamże, s. 101.

⁸ P. Hofender, J. Surman, *Przetłumaczyć wiedzę – podręczniki szkolne w monarchii habsburskiej jako przedmiot badań przekładowawczych* [w:] tamże, s. 122–123.

pierwzoplanową rolę nauczycielowi. W kontekście powstawania „nowych” podręczników Autorzy wyróżniają dwa etapy: do 1867 r., gdzie dominowały tendencje konserwatywne i centralistyczne, oraz po 1867 r., kiedy przygotowywanie i dystrybucję podręczników przekazano – choć nie w każdym przypadku – krajom koronnym.

W ostatnim opracowaniu pt. *Recepcja galicyjskich podręczników szkolnych do nauczania historii w okresie II Rzeczypospolitej* Mariusz Menz (Poznań) stawia jeszcze inne pytanie: Na ile galicyjskie podręczniki szkolne do nauczania historii znajdowały zastosowanie w Polsce po odzyskaniu niepodległości w 1918 r.⁹ Dokonuje przy tym analizy tych, które faktycznie były wykorzystywane, to znaczy Anatola Lewickiego, Wincentego Zakrzewskiego, Mariana Janellego, Julii Kisielewskiej oraz Bronisława i Gizeli Gebertów. Ponadto Autor pisze o recepcji galicyjskich podręczników szkolnych – „przez ich unarodowienie” – co zostało zapoczątkowane z końcem XIX w. i doprowadziło do mocnej krytyki zarówno samych podręczników, jak i całej galicyjskiej szkoły. Przywołuje toczące się w pierwszych miesiącach wolnej Polski polemiki w środowiskach rządowych i nauczycielskich dotyczące kształtu polskiego szkolnictwa, w tym również konieczności określenia narodowego ideału wychowawczego.

Wydaje się, że szerokie i różnorodne ujęcie tematu spełniło postawione przez organizatorów sympozjum, jak i przez samych autorów cele: dokonanie bilansu dotychczasowej wiedzy na temat edukacji historycznej w Galicji, spojrzenie na sytuację w innych krajach c.k. monarchii oraz zwrócenie uwagi na dalsze potrzeby badawcze.

⁹ Tamże, s. 19.